

nészi felkészültséget igényel. Ezért talán célravezetőbb lett volna, ha a szerző könyve témái közül egyre vagy kettőre koncentrálna, így a kevesebb több lett volna. (Akadémiai Kiadó, 1982. – Modern Filológiai Füzetek.)

KAJTÁR MÁRIA

POMOGÁTS BÉLA: AZ ÚJABB MAGYAR IRODALOM 1945–1981

1. A Pomogáts könyvében vizsgált korszak időhatára 1945–1981. Ez ugyan a semmilyen releváns eseményhez nem kötődő 1981 miatt szokatlannak tűnik, mégis elfogadható, hisz benne az fejeződik ki, hogy a szerző semmiről sem akart lemondani, ami könyve megírásáig megjelent. Így a legfrissebb irodalmat is ide tudta vonni. Az *Előszó*ban a vizsgálat tárgyát a majdnem négy évtizedes periódus „irodalmi fejlődésében” jelöli ki, amit Illyés Gyula metaforájával az irodalom „mozgó világának” nevez. Munkáját jellege szerint az irodalomtörténetírás és a kritika között helyezi el, a szaktudomány és a kritika eredményeire építi. Egyetértéssel fogadhatjuk azt a megjegyzését is, hogy könyve „egy lehetséges »fotográfia« szerepét” tölti be (12.). És igaza van abban is, hogy az irodalom fejlődésének ez a képe egy a több lehetséges közül. Mindegyik jó lehet a maga nemében, de mindegyik másképpen tükrözi ugyanazt a korszakot, ugyanazt a fejlődési folyamatot. Ilyen felfogás alapján állíthattunk emellé egy másik hasonló tartalmú és ugyancsak frissen megjelent munkát: *A magyar irodalom története 1945–1975*. I. és IV. (szerk. Béládi Miklós). A közelebbi cél és szándék, valamint a módszer jellege tekintetében van különbség a két munka között. Ebből következően hasznosíthatóságukban is van eltérés.

A könyv jellege szerint szintézis, ami a vizsgálat sajátos tárgya miatt bonyolult feladatok elvégzésének az eredménye. Bonyolult és kivitelezésében problematikus, hisz egyrészt élő irodalommal foglalkozik, másrészt viszont a periódus első szakasza (1945–1956) történelmileg lezárt időszak. Bonyolult és problematikus továbbá azért is, mert mint irodalomtörténész fejlődési folyamatokat vizsgál, mint kritikus ellenben „az időben egymás mellett élő művek értelmét keresi” (19). De magában az irodalomtörténeti vizsgálatban is adódik egy sajátos nehézség, az, hogy az időbeli közelség miatt a periódus irodalmát alig lehet a kívánt történelmi távlatba állítani.

Minderről azért is szót kell ejtenünk, mert ez a kettősség a tárgyalási rendet elég nagy mértékben megszabja. És már itt előre jelezni kell,

hogy az említett kettősségekből fakadó vizsgálatnak mind a logikája, mind pedig a megoldási módja jó, kivitelezése a szerzőnek kétségtelenül nagy érdeme.

Az *Előszó* és a kitekintés értékű utolsó rész (*Határokon túli magyar irodalom*) mellett könyvének törzsanyagában két nagy részt különíthetünk el: az első a hosszmetzetként felfogott történeti áttekintés, a második pedig a keresztmetzet értékű rész, az „írók és művek”. A szerző más műszava szerint az első az „irodalomtörténeti kép”, a második a „panoráma”.

Az első részben a vizsgálat anyagát a három műnem (költészet, elbeszélő irodalom, drámairodalom) szerint csoportosítja. A bevezető fejezet az irodalom életével foglalkozik. Tulajdonképpen itt jellemzi a tárgyalási rend tagolásául szolgáló négy szakasz belső tartalmát. Az ezzel összefüggő szemlélet könyve egészét áthatja. Kiindulópontja mindig az előzmények számbavétele. Ezt követi a négy belső szakasz: újrakezdés és folytatás (1945–1948), a szocialista fordulat (1948–1956), az új magyar irodalom kibontakozása (1957–1968), új korszak kezdetén (1969–1981). Az első rész utolsó fejezete a vizsgált periódus irodalomtudományáról (az elméletekkel való foglalkozásról, az irodalomtörténetírásról és az irodalomkritikáról) szól.

A második rész (a keresztmetzet, a panoráma) vizsgálatának alapját egy hármasság alkotja: nemzedékek, irányzatok és ezeken belül a műnemek. Ebbe a hármasság tagolású tárgyalási rendbe ágyazva tárgyalja a korszak sok-sok, szinte valamennyi íróját. Kiindulópontja itt is az előzmény (az élő hagyományok: pl. Heltai, Áprily, Tersánszky, Szabó Lőrinc). Ezt követi a Nyugat örököseiről (a harmadik nemzedékről: pl. Vas István, Jékely Zoltán, Rónay György, Palotai Boris, Passuth László), valamint a népi mozgalom íróiról (pl. Erdélyi József, Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter) szóló két fejezet, majd a következők: irodalom és szocializmus (pl. Hidas Antal, Illés Béla, Nagy Lajos, Kassák Lajos, Benjámin László), a felszabadulás nemzedékei (írók 1945 után: pl. Pilinszky János, Nagy László, Sarkadi Imre, Mesterházi Lajos, Sánta Ferenc), az új magyar irodalom nemzedékei (írók 1956 után: pl. Váci Mihály, Gyurkovics Tibor, Galambos Lajos). E pusztá felsorolásból is kiderül, hogy melyek a Pomogátstól számon tartott nemzedékek és irányzatok. Ez utóbbiakat mint a továbbiakban még szóba kerülő kategóriákat külön is kiemelem: a konzervatív, a polgári humanista, a népi és a szocialista irányzat.

2. Pomogáts könyve beosztásának a pusztá felvázolása is jól tájékoztat anyagáról, tárgyalási módjáról, mindarról, amiről külön is szólni akarunk. Könyve a mához közeli, a mához vezető fejlődési folyamatokat és a mai helyzetet bemutató – tehát bizonyos mértékig –

történeti szintézis. Érthető, hogy először e szintézis történetiségének alapjaival, szempontjaival kell foglalkoznunk.

Ezzel kapcsolatban az első, spontán módon felmerülő kérdés a magyar irodalomtörténeti szintézisekben még mindig ritka jelenségnek számító és elméletileg alig vitatott belső fejlődési törvényekre vonatkozik. Az irodalomtörténeti szintézisekben ugyanis az egyik megvalósítandó célnak ezek felfedését kellene tekinteni. Persze nagyon igazságtalanok lennének, ha ezt épp az „állandó és a változó” amúgy is sok nehézséget jelentő vizsgálatában, a közelmúlt irodalmának az összegezésében követelnénk meg, elhanyagolását épp egy ilyen határesetnek tekinthető, egy sajátos korszakot feldolgozó munka szerzőjétől kérnénk számon. De talán az sem lenne egészen helyes, ha szót se ejtenénk róla.

Valahogy úgy állunk ezzel a kérdéssel, mint korábban az irodalmi mű elemzésével: sokkal többet foglalkoztunk a műalkotás külső kontextusaival (az életrajzi mozzanatokkal, történelmi feltételekkel stb.), mint azzal, ami benne van az irodalmi mű szövegében. Az elemzésekben persze az elmúlt évtizedben sok minden megváltozott, a figyelem már elég nagy mértékben a belső kontextusra (is) vonatkozik. De az irodalomtörténetírásban, legalábbis a szintézisek nagy részében még mindig az a helyzet, hogy a külső meghatározó tényezők számbavétele, részletes tárgyalása mellett elsikkad a fejlődés belső indítékainak a vizsgálata, a szóba jöhető fejlődési törvények felfedése. Az erre irányuló korai és ma is imponáló próbálkozásokról a nyelv- és irodalomtudomány 19. századi története jól tájékoztat. Hogy egészen pontosan mire gondolok, hogy nem a külső mellőzésével akarom a belsővel való foglalkozást erősíteni, azt Lunacsarszkij analógiájával szeretném megvilágítani: „Nemcsak külső okok determinálják a víz mozgását a folyóban, de magának a víznek a hidraulikus sajátságai is” (idézi Markiewicz: *Az irodalomtudomány fő kérdései*. Bp., 1968. 236).

A belső viszonyok elhanyagolásának viszont mindenféleképpen szóvá teendő következményei is vannak. Elsősorban a – különben sokat vitatott – irányzatokra gondolok. Ezek Pomogáts könyvében nemcsak hogy nem ismeretlenek, hanem – mint láttuk – a tárgyalási rend hármas tagolásában az egyik egységet alkotják. Nem nehéz azonban felismerni bennük azt, hogy jórészt társadalmi és történelmi meghatározó tényezők foglalatjai, kevésbé vagy alig foglalnak magukba valamit a belső viszonyokból.

Az, ami az irányzatokkal kapcsolatban problematikus, nem önmagukban rejlik, nem bennük keresendő, hisz bár elnagyoltak, mégis eléggé tartalmas és megkülönböztető értékű kategóriák, hanem inkább abban, hogy mellettük (nem mondanám, hogy helyettük), esetleg nekik alárendelt minőségben más, belsőbb tartalmú és jellegű irányzatok (vagy

ugyan szűkebb körű, de a fejlődésről, a belső mozgásról esetleg többet eláruló „tendenciák”) is helyt kaphattak volna. És ezeket nem kívülről, nem egy stílustörténeti szemléletből akarom bevinni Pomogáts könyvébe, hanem mint a kötet anyagában benne levőket szeretném kiemelni és az előbb jelzett szintre felemelni. Pomogáts ugyanis egy-egy író vagy csoport jellemzésében olyan műszavakat használ, amelyek irányzatok megnevezései vagy legalábbis jelzői lehetnek. Csak néhány példa: elvont tárgyiasság, fegyelmezett tárgyilagosság, költészetbeli értelmes rend, mitologikus költészet, szürrealista technika és vívmány, népköltészeti archaizmus, archaikus, balladás formák stb.

Kiderül ezekből, hogy a két világháború közötti korszak több (számon tartott vagy alig számon tartott, sokat vitatott vagy alig vitatott) irányzata tovább élt és ma is hat. Ilyen a tárgyias és intellektuális költészet, neoavantgarde-ként a nem is egészen csekély szürrealizmus és a népiesség a maga sokféle elágazásával. Ha ezek és az ezekhez hasonlók nagyobb, átfogóbb kategóriaként szerepelnek, Pomogáts könyve irányzati szempontból kétségkívül árnyaltabb, gazdagabban variált lenne, és valahogy a belső összefüggések is jobban meg lennének világítva. Az irodalom „mozgó világának” nemcsak a külső mozgó erőt, hanem belső rugóit is jobban lehetne látni (bennük esetleg egy feltételezett belső fejlődési törvény, a hatás és az ellenhatás érvényesülését is láttatni lehetne).

3. Végül, de nem utolsósorban Pomogáts szintézisének egészét is értékelnünk kell. Igaza van abban, hogy „merész vállalkozás” (13) egy ilyen összegezést írni. De – tehetjük hozzá – nemcsak merész, hanem egyben hálátlan feladat is, mert a könyv nagyon sok olvasója, „használója” – ahogy általában a szintézisekkel lenni szokott – olyasmit, főleg olyan részleteket is keres benne – és mert nem találja, méltánytalanul olyasmiról is elmarasztalja –, ami a kifejtő tanulmányok, monográfiák tárgy- és feladatkörébe tartozik.

Gondolom, nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a szerző az Előszóban jelzett szempontjait következetesen érvényesítette, eleget tett mind irodalomtörténeti, mind pedig irodalomkritikai feladatainak. A „hosszmetszet” és a „keresztmetszet” tárgyalásrendbeli kettőség produktívnak bizonyult.

Jó megoldásai közül mindenekelőtt azt emelném ki, hogy következetesen ragaszkodik a vizsgált periódust megelőző fejlődési szakasszal való kapcsolatteremtéshez: az 1945–1948-as szakaszt tárgyaló fejezeteket áthajlasként minden esetben az előzményeknek mint továbbélő hagyományoknak a bemutatásával vezeti be. Ezzel és az egymást követő nemzedékek közötti kapcsolatok megvilágításával a szintézis diakroniáját még jobban elmélyíti. A „hosszmetszetben” viszont a fejezetek

műfaji összefoglalásai nemcsak fejlődésrajzok, hanem állapotrajzok is, amelyek az összegezés szinkroniáját erősítik. Tulajdonképpen itt (az összegező fejezeteken belül és a többi fejezettel való összefüggésében) mutatkozik meg a legjobban a szinkronia és a diakronia egysége, egy ma már eléggé általánosult módszeres alapelvnek az érvényesítése, amely szerint a fejlődésrajz nem más, mint a kronológiai sorrendbe állított szinkronmetszetek egymásutánja.

A szintézis egészének értékelése mellett külön kell szólnunk az azt alkotó részletekről is. A szerzőnek az egy-egy íróra vonatkozó tömör megállapításai, minősítései találóak, a lényegre tapintanak rá. Majdnem mindegyik megállapításával egyet lehet érteni. Értéktételei az olvasók számára a legtöbb esetben világos eligazítások, jól láthatja ezek alapján, hogy hol a helye például Szilvási Lajosnak vagy Moldova Györgynek vagy Vészi Endrének. Ezért tartjuk helyesnek azt is, hogy az egyik nagyobb fejezetben külön kategóriaként szerepelteti – az irodalmi, művészi értéke szerint vitatható – szórakoztató és ismeretközlő irodalmat (pl. Passuth Lászlót, Darvas Szilárdot). Itt-ott azonban (pl. Esterházy Péter esetében) csak a valahová való besorolás ténye jelent értékelést. Persze az ilyen esetekben azzal is számolnunk kell, hogy egy fiatal író még viszonylag rövid pályája többet nem tesz lehetővé. Különböző megállapításai, minősítései nagyon sok helyen feltűnően tömörek. És ebben az sem zavarja, hogy ilyen helyeken fogalmazása hasonlít a lexikonokéhoz (ezt az *Előszó*ban előre jelzi).

Pomogáts könyve nemcsak mint teljesítmény, hanem mint későbbi kutatások kiindulópontja, alapja és forrása is minősítendő. Ilyen szempontból produktivitása a határterületeken is nyilvánvaló. Az újabb irodalom stílusait leíró munkában minden bizonnyal jó alapként lehet majd hasznosítani. (Gondolat, 1982.)

SZABÓ ZOLTÁN

HIÁNYDRAMATURGIA FIATAL MAGYAR DRÁMAÍRÓK

A tanulmánykötet, mely az ún. „fiatal” drámairodalom bemutatását, helyzetének tisztázását és esztétikai minősítését, rendszerezését tűzte ki céljául, izgalmas és tanulságos olvasmány színházkedvelőknek, színházi szakembereknek és a mai irodalom iránt érdeklődőknek egyaránt. A kötet első felét az egyes drámaírók portréi foglalják el, eddigi drámatermésük konkrét elemzése. S miután így némi összkepet kap-